

ÁLLAT ÉS EMBER KÖZÖTT

(*Múltkereső jegyzetek Jane van Lawick-Goodall könyve* nyomán*)

VARGA ZOLTÁN

Korunk szellemiségének egyik legfőbb jellemzője a historikusság. Nyilvánvaló részeként érdeklődésünk önmagunk felé fordulásának, önmagunk megismerése iránti igényünknek, melynek a múltunk-eredetünk utáni érdeklődés egyik megnyilvánulási formája csupán. Olyasvalami, aminek létrejöttében megoldatlan emberi problémáink felgyülemelésének éppúgy szerepe van, mint — ezen belül — külön a múltunk elvesztésétől való, s a „technikai megtálosodás” kiváltotta félelemnek is. Ijesztően gyors és egyre fokozódó tempónk nyomán támadt szükségletünknek, hogy tisztázzuk, honnan jöttünk, mik vagyunk, s ennek alapján hová mehetünk, mivé válhatunk.

Ezért mutatkozik napjainkban, a nagyközönség részéről is, első pillantásra talán meglepőnek tetsző érdeklődés a vallástörténet és összehasonlító vallástudomány iránt éppúgy, mint általában is a letűnt kultúrák világa, különösképpen pedig az etnográfia primitív, kőkori szinten megrekedtnék tetsző közösségek utolsó maradványait számba vevő eredményei iránt. Minden bizonnyal külön azért is, mivel korunk embere szükségyszerűen a tudománytól várja a választ mindazon kérdésekre, amelyekre elődje feleletet többnyire a különböző vallások eredetmítoszaitól kapott.

Semmi csodáltnivaló nincs tehát benne, ha e tudományok mellé újabban az etológia, az állatviselkedés-tan tudománya is felsorakozik. Kiegészítő társként csatlakozva hozzájuk, körülbelül ott véve át a szót, ahol az etnográfia és az ősrégészet elhallgat, nem kisebb kérdések tisztázásához járulva hozzá, mint az olyanok, hogy vajon jelenlegi mivoltunkban mi közös bennünk az állatvilággal, mindenekelett a hozzánk legközelebb álló fajokkal, mi az, ami egyedül emberi fajunk sajátja csak, végül pedig mi az amit kizárólag az ember társadalmi lényéből fa-

* Jane van Lawick-Goodall: *Az ember árnyékában*, Budapest, Gondolat kiadó, 1975

kadó tulajdonságnak kell tekintenünk. Ezért várhatunk e kérdésekre választ különösen olyan etológusoktól, akik az ember ma már egyértelműen legközelebbi rokonának tekintett emberszabású majmok, a csimpánzok tanulmányozására szánták magukat.

Jane van Lawick-Goodall angol kutatónőhöz hasonlatosan, aki érezhetően ugyanolyan ember előtti emberi világot kereső szándékkal kezdett hozzá a tanzániai Gombe patak környékén elterülő rezervátumban vadon élő csimpánzok megfigyeléséhez és írt könyvet hosszú évek munkájának tapasztalatairól, mint amilyen irányú érdeklődéssel jómagam kezdtem el művét olvasni. Olyasmit tárva olvasói elé, hogy valóban úgy érezzük, „mélymúltunk” egy darabjával, valamikori önmagunkkal nyílt alkalmunk a találkozásra. Számos emberi viselkedésformáról derítve ki, hogy nem kizárólag emberi fajunk sajátja, illetve ember előtti korban vette kezdetét.

Egyebek mellett a társas kapcsolatok olyanféle külsőségeiről is, amelynek a kéz-, arc és ajakcsók. Vagy a kézfogás, amelynek megléte a Gombe patak vidékének csimpánzai között alighanem megdönti azt a feltevést, amely ezt a szokást a felmutatott fegyvertelen kéz megfogásából igyekezett leszámaztatni. Tekintve, hogy az olvasottak alapján úgy tűnik, ez a gesztus a kölcsönös bizalom kifejezésre juttatásának olyan eszköze, amely alighanem még évmilliókkal ezelőtt, talán már a meislő lábpár fogószervvé alakulásával párhuzamosan kezdett kialakulni.

Nem ez az egyetlen dolog azonban, ami immár rég határozott formát öltött, tudományosan definiált és tankönyvekbe iktatott tanítások felülvizsgálására késztet. Vagy legalábbis fokozottabb szkepszisre kényszerít. Találkozunk azonban legalább ennyi eddigi ismereteinket alátámasztó jelenséggel is.

Sok mindennel még. Ezért érdemes a továbbiak során némi rendet tartani.

ESZKÖZKÉSZÍTÉS

Van Lawick-Goodall ezt tartja sokéves kutatómunkája egyik leginkább „definícióromboló” felfedezésének. Mindeddig ugyanis önmagunkat véltük az egyetlen „eszközkészítő állatnak” csupán. Nem tudva arról, hogy legközelebbi élő rokonainknál is ismeretesek az eszközkészítés bizonyos kezdeményei.

A kutatónő legalábbis két olyan jelenséget is megfigyelt, ami — bármennyire kezdetleges legyen is — mindenképpen céltudatos eszközkészítésre vall.

Közülük az egyik a természetes fogyasztásával kapcsolatos. Főleg a nőstény állatoknak azzal a nagy kitartást és türelmet igénylő kedvtelésével, ami csakis a szóban forgó rovarok rajzása idején űzhető és abból áll, hogy a „halászó” csimpánz hosszú fűszálat vagy vékony ágacskát

gud a természetes várainak ilyenkor nyitott kijáratába. Többnyire azzal az eredménnyel, hogy a bentlakók a járataikba hatoló eszközre függeszkedve mit sem sejtően vállalják az ínyencfalat szerepét. Viszont az ehhez használt fűszálak és ágacsok eredeti alakjukban vagy megfelelnek céljuknak, vagy pedig át kell őket alakítani. A túl széles fűszálról kétoldalt letépní a levéllemez, csupán a szárát, illetve a főeret használni szerszámként, vagy pedig — száraz gally híján — az ágacsoktól szakítani le a leveleket, ami már mindenképpen több, mint a fegyverként csak alkalmilag használt bot vagy hajításra felkapott kő alkalmazása. Végeredményben eszközkészítés. Éppúgy, mint a másik „zseniális” találmány, az apróra rágott levelek gombóca, a szivacs, amely mintegy edény helyett a szájjal el nem érhető vízkészletek felszívására szolgál. Továbbá a vadászsákmány kővel feltört koponyájából az agyvelőmaradványok kitörlésére. Mert ez is létezik, vadászsákmány, ezt illetőleg azonban majd külön próbálkozunk bizonyos következtetések levonásával.

Ami viszont az eszközkészítést illeti, lényegében ez minden. Alapjában véve túl kevés, inkább csak formálisan dönti meg eszközkészítő mivoltunk „monopóliumát”. Amennyiben pedig a tézist, miszerint az embert az jellemzi, hogy eszközeit „meghatározott minta szerint készíti”, szó szerint vesszük, valójában még formálisan sem. Éppen csak a definíció labilitásának felismerésére kényszerít. Annak felvetésére, hogy vajon mi a döntőbb, az emberibb mozzanat: a már meglévő minta leutánzása-e, vagy inkább a mintául szolgáló „prototípus” kiagyaltása-elkészítése, a korábban használt forma tökéletesítése, módosítása.

SEX, ANYASÁG, CSALÁD

Nem holmi „pánszexualizmus”, egészen más készítet rá, hogy most következő eléggé szerteágazó kalandozásunkhoz kiindulópontként a szexet válasszuk. Az az egyidejű megléte az állatnak és „emberinek”, ami akár önmagában is arra csábíthat, hogy a kutató által megfigyelt csimpánzok esetében állat és ember közötti létformáról beszéljünk.

Amíg ugyanis a nőstények periodikus tüzelése mindenképpen tisztán állati jelenségként vehető számba az egy-egy ilyen nőstény körül összeverődő hímek minden vetélytársi küzdelem nélküli békés sorrendtartása már valahogy emberinek hat. Nem azért, mert holmi táborig bordély képét idézi, vagy éppen az ilyenféle „csoportszex” karikatúrájának tűnik, vagyis abból a szempontból nézve, ami felől közelítve a majom általában is az ember karikatúrájának bizonyul. Sőt még csak az „emberi” fanyarul megértő használatának értelmében sem. Hanem mert ez a békés egymásutánosság csakis az emberi felől közelítve hat állatnak, amint az állati felől kezdjük szemlélni, nyomban ellenkező előjelet kap. Arra döbrent rá, hogy csimpánzaink ilyen „minek marakodjak, ha előbb-utóbb úgylis sorra

kerülők"-féle magatartása a vetélytársi duellumok kötelező voltának „elismerésével” szemben mindenképpen magasabb fokot képvisel, megszelídültek, már-már „humanizáltak” tetszik. Bizonyos fokú „önuralomról” is árulkodva együttal. Igaz, hogy népesebb sorállás esetén is négy-öt pernyi türelem erejéig csak, tekintve, hogy a csimpánznász egy-egy „meneténék” maximális időtartama (feltehetőleg stopperrel mérve!) harminc másodperc. De hát ez is valami. Arra gondolva, hogy első megnyilvánulása az emberi társadalom fejlődése során egyre nagyobb szerephez jutó osztozkodásnak, talán nem is olyan ikevés. Igaz akkor is, ha nem „fogyókészlet” feletti osztozkodásról van itt szó, amin ironizálgatni egyébként éppoly felesleges, mint amennyire neveltséges lenne bármiféle következtetést levonni belőle önmagunkra vonatkoztatva.

Annál is inkább, mivel a majomszex, a fentiekől eltekintve, szigorúan a leglényegre szorítókozó nyers pázás csupán. Másvalami azonban, olyasmi, amit emberi fogalmainkkal élve, gyengédségként határozhatunk meg, nagyon is jelentős szerepet tölt már be állatainknál. Az, amit a talán vitatható fordítói lelemény „kurkászásnak” nevez, az egymás szörzetében való, nem feltétlenül élősdiéket kereső elmélyült turkálás, ami úgy tetszik „beszéd híján” az egyedek közötti kapcsolatok legfőbb formáját jelenti, a kölcsönös rokonszenv kifejezését, cseppet sem függetlenül az egyéni vonzódásoktól, de éppúgy minden heteroszexuális vagy homoszexuális megnyilvánulás nélkül, mint ahogyan az ilyesmi az egymást kacagásra ingerlő és rendszerint féktelen hancúrozásba torkolló csiklandozás során sem tapasztalható. Erről olvasva azonban mégis olyan sejtésünk támad, hogy egyrészt alighanem az itt leírt jelenségek képezik a csiráját annak, ami az embernél a szexualitás „körítésének” vagy éppen a szerelemnek a kelléktárába tartozik, másrészt viszont afelé is hidat jelentenek, amit barátságának, „tisztán emberi” vonzódásnak nevezünk. Aminek kapcsán egyébként nemcsak a primitívnek számító kultúrákra, hanem akár a görögökre gondolva is eszünkbe juthat, hogy a múltban mennyivel jelentősebb szerepe volt az érintésnek, a közvetlen testi kapcsolatnak, sokszor csakugyan homoszexualitással kinövő formában, de attól teljesen mentesen is az egyneműek közötti kapcsolatokban sőt talán még arra is érdemes emlékeztetni, hogy nem is túlságosan régi korok irodalmi alkotásait forgatva, hányszor találkozunk baráti ölelésekkel, sőt csókokkal, vagyis a barátságoknak olyan gesztusaival (egyébként a keleti kultúrákban ezek ma is sokkal elevenebben élnek még), melyek mintha csak a mi korunkban kezdenének, alighanem a zavaró tudatosodás, a sokszor alaptalanul is „ferdeségeket” gyanító vizslatekintetek elől is végleg visszavonulni. Visszatérve azonban a csimpánzokhoz, feltétlenül figyelmet érdemel, hogy a „kurkászó barátságok” különböző nemű állatok között szintén megvannak, ugyancsak „szexmentesen”, méghozzá éppen az állati tényező megléte folytán, mivel a nem tüzelő nőstény a hím számára közömbös, nem jelent nőstényt. Hogy azonban az efféle cirógató játékok, a fejlődő em-

lékezet felidéző-újratermelő és az egész hormonális rendszert nyilván befolyásoló szerepének növekedésével is egybefonódva, az embernél miképpen vezethettek az erogén zónák kialakulásához, a libidó állandósulásához és általában az ember nemiségének az állatvilágéhoz viszonyítva természetellenesnek tetsző kiterjedéséhez is, az e jelenségeket szemlélve szintén elég jól nyomon követhetőnek tűnik — anélkül is, hogy *Az ember árnyékában* szerzője külön is érintené a kérdést. „Erotikus” értelemben vett egyéni vonzódás azonban itt még egyes, a hímek körében különösen „népszerű” nőstények létezésén túl, csupán némelyik fiatal nőstény „válogatásában” tapasztalható, na meg hogy akadnak ki tudja miért visszataszítónak talált hímek, amelyeknek „mindenkivel, de veled nem” alapon néha az idősebbek sem hajlandók kötélnek állni. Engelsnek egy megjegyzését juttatva eszünkbe, mely szerint az, hogy kivel alakult ki a legbensőbb kapcsolat, talán sohasem volt egészen mindegy.

Nemcsak ez idézi fel azonban Engelst, vagy éppenséggel Bachhofent, hanem a meglehetősen jól körvonalazható család meglete is, melyet szemlélve már sokkal több a kifejezetten emberinek mondható vonás. A csoportos életmódból fakadó teljes promiszkuitás következtében (amiről egyébként nem árt elmondani, hogy az összes együttélési formák közül a legrégebb és az emberi faj összetartamát tekintve a leghosszabb időn át volt érvényben) a csimpánzcsalád természetesen csakis matriarchális lehet, emberivé azonban mindenekelőtt az teszi, hogy a csimpánzok anyasága vitathatatlanul túljutott már az állatiként számba vehető tisztán hormonális fokon, megkapta már azt a fejlettebb agyi tevékenységre visszavezethető időbeli kiterjedést, ami egyáltalán lehetővé teszi a család emelgetését, s egyben a gyengédség megnyilvánulásainak azt a feltűnően jelentős szerepét is megmagyarázni látszik, amit az ezeknek az állatoknak az életében általában betölt. Amint ugyanis van Lawick-Goodall könyvéből is megtudhatjuk, a csimpánzanyák újabb utód születése esetén, az alacsonyabb rendű emlősökkel ellentétben, nem marják el maguk mellől idősebb kölykeiket, azok továbbra is részesei gondoskodásuknak és gyengédségüknek, amiért is az önállósulás folyamata fokozatos, valójában soha nem is jelent teljes elszakadást az anyától, még a felnőtt hímek esetében sem. Sőt a könyvben olvasható számos megfigyelés kimondottan arra enged következtetni, hogy az anya központi helye az utódok tudatában mindvégig megmarad, sőt létezik a családi együvé tartozás valamiféle tudata a testvérek között is. Nem utolsósorban abban jutva kifejezésre, hogy az anyaállat pusztulása esetén az idősebb testvérek (a hímek is!) a legkisebb életben tartásával is megpróbálkoznak.

Más helyeken viszont a felnőtt hímek testvéri összetartásáról, valamiféle szövetségéről is értesülhetünk. Egynémely esetben annak torokszorongatóan emberi példáiról is.

Bármennyire is nem céloim az angol kutatóknak könyvének teljes egé-

szében való „átmesélése”, nem tudom megállni, hogy ezek közül két különösen sokatmondót meg ne említsek:

Mindkettő egy bénulásos betegség járványával kapcsolatos. Az egyikben két testvér egyike súlyosan megbénul, de kínosan vánszorogva mégis követni igyekszik a csapatot, amely (mint ahogy olvasás közben előre is számítok rá) az ismeretlentől való félelmében ellene fordul, a másik testvér azonban a védelmére kel, később pedig, amikor a megnyomorodott állat kegyelemlövés áldozata lesz, sokáig visszajár még a helyre, ahol utoljára együtt volt vele, s ott bánatosan kuporogva maga elé mered. Ugyane betegség áldozata lesz, de mindössze egyik karjára bénulva meg, az egyik „vezérhím” is, úgyhogy a megfigyelők életben hagyják. Pozícióját az állat azonban elveszti, helyébe — persze nem holmi dinasztikus okokból — hasonlóan nagy erejű és már rég „pályázó” öccse kerül, ám a korábbi vetélytárs ettől kezdve bátyját minden bántalmazástól megvédelmezi. Érdekesség még, hogy a félkarú állat kényszerűségből emberi szokást vesz fel, rendszeresen két lábon jár — van Lawick-Goodall szerint „minden nehézség nélkül”.

HORDA, HIERARCHIA, HATALOM

Ők azonban, mármint a hímek, alapvetően mások. „Férfiak”, még-hozzá a szó dicséret és elmarasztaló értelmében egyaránt azok.

Felnövekedve mind kevesebbet tartózkodnak az anya közelében, egyre inkább hozzácsatlakoznak a felnőtt hímek csoportjaihoz. Sok tekintetben a primitívnek számító törzsek „férfiszövetségeihez” és „titkos társaságaihoz” hasonlatosan. Vagy akár a mai nagyvárosok kamaszai „bandákba” való tömörülésének jelenségeire is emlékeztetve. Sajátos hierarchiát alkotva, s kiterjesztve azt az egyébként bizonytalan körvonalú, más „közösségek” felé mindig nyitott horda egészére is.

Különben apropó „hierarchia”. E fogalom mellett, éppen mert sötétbe vesző emberi múltunkat nyomozzuk, mindenképpen érdemes elidőzni egy kicsit.

Annyit feltétlenül említve, hogy a hierarchia jelensége, az egyedek közötti rangsor, nemcsak hogy nem az ember, de még csak nem is a főemlősök sajátja, hanem általában is minden csoportos életmódot folytató emlősfajnál megtalálható. Éppúgy, mint a legprimitívebb emberi közösségekben, tehát az osztálytársadalom kialakulása előtt is, amihez alighanem mindössze annyi köze van, hogy annak létrejötté után egyrészt az osztályviszonyok tükrözője lesz, másrészt viszont az egyes osztályokon és rétegeken belül is fennáll. Vagyis egyfelől még az állati létben gyökerezik, másfelől viszont erős a gyanúnk, hogy az osztálykülönbségek teljes megszűnése után is létezni fog, éppen csak kialakulá-

sának feltételei és kritériumai változnak majd továbbra is a jövő történelme folyamán.

A Gombe patak vidékén élő csimpánzok hierarchiája viszont éppen e feltételek és kritériumok szempontjából látszik állat és ember közöttinek, izgalmasan különlegesnek. Abból a sajátosságából fakadóan, hogy míg a társas életmódot folytató állatok egyedének rangsorát szinte kizárólag a nyers erő határozza meg, a csimpánzhierarchia kialakulásába már egyéb tényezők is belejátszanak. Mindenekelőtt az agresszivitás, ami az alacsonyabb fejlődési fokon álló emlősöknél sokkal inkább arányosan jelentkezik az izomerővel és a testméretekkel, mint amennyire az a csimpánzoknál a jelek szerint tapasztalható. Ami egyébként nem jelenti azt, hogy gyengébb fizikumú állat sikerek reményében „iratkozhat föl” az előkelő helyek vagy éppen a „vezérhím” tisztiségének aspiránsai közé, hanem mindössze annyit csupán, hogy egyes nagy erejű példányok sokszor meglepően közömbösek a „hatalmi helyzet” tekintetében, kevésbé agresszívek, békétűrőek, támadóbb természetű társaik jelenlétében inkább behódoló magatartást tanúsítanak, s hasonlóan a gyengébbekhez, szívesebben választják az alázat útját. Elképzelhető, hogy gyakran alacsonyabb értelmi képességeik következtében is, ez azonban éppúgy aligha vezethető vissza kizárólag genetikai eredetű adottságokra, mint esetleges pusztán „jámborságuk”, mivel, ha figyelembe vesszük a csimpánzkölykök kezdeti rendkívül szoros kapcsolatát az anyával, valamint azt is, amit van Lawick-Goodalltól az egyes anyák meglepően különböző természetéről, a csemetéik iránti nagyon is eltérő magatartásáról, vagy éppen a korán árvaságra jutott kölyökállatok olykor szabályszerű neurozissá fokozódó szorongásáról tudunk, akkor nyilvánvalónak látszik, hogy a csimpánzok esetében már a „személyiség” fejlődésének szabályszerű mikrokörnyezeti tényezőiről is beszélhetünk. Valószínűleg ugyanilyen okokból található meg a „hatalomtartók” és a rangsor iránt közömbösek mellett a „felfelé nyalók, lefelé taposók”, azaz a gyengébbek iránt kíméletlenek és az erősek kegyeit keresők típusai is. Megint csak olyasvalami az állati vagy inkább félállati lét szintjén, amiről feltételezhető, hogy az ember őseinél is létezett már ugyanezen a fokon, és ami szintén könnyen az osztálytársadalom jelenségének tűnhet, de mégsem egészen az. Legfeljebb az osztályok kialakulása tette lehetővé annak teljes pom-pájában való kivirágzását.

Bármilyen legyen is azonban a helyzet ezzel az „őspoltronizmussal”, foglalkozunk inkább továbbra is a „csúcsot” jelentő vezérhím jelenségével. Minden hierarchikus közösségi formáció szükségszerű betetőzése egyébként a „vezér”, amiért is alacsonyabb rendű állatok falkáinál szintén megtalálható, csakhogy a csimpánzoknál e pozíció megszerzésében, a megfelelő testi erő és agresszivitás mellett a jelek szerint már bizonyos intelligenciátöbblet is szerepet játszik. Annyi mindenképpen, amennyi egy hatásos erőmutatvány, úgy is mondhatnánk, „blöffölés” megrende-

zéséhez kell. Tekintve, hogy a „hatalomátvételhez” főleg erre van szükség, minél látványosabb erőfitogtatásra, melynek során a „trónkövetelő” letört ágakat vonszolva eszeveszett száguldásba kezd, minden útjába kerülő társát fellöki, ökölcsapásokat osztogat, lármát csap, s ennek eredményeként a horda tagjai rendszerint hamar meghódolnak neki. Néha, úgy tűnik, kimondottan ötletességének, „sokkoló” leleményességének köszönhetően. A szerző által megfigyelt horda egy ilyen főnöke ugyanis egy kimondottan „forradalminak” tetsző újítással nyerte meg a csatát, megfigyelőinek táborából elcsent üres benzineskannák zajos egymáshoz verdesésével és hajigálásával, ékesen bizonyítva, hogy itt már nem kizárólag ösztönös műveletről van szó, még kevésbé valami „zárt genetikai program” lepergetéséről, ami csak egyféleképpen játszódhat le, hanem nagyon is gondolkodásról. Amint azt a szerző maga is hangsúlyozza, minden jel szerint előre kitervelt akcióról, ami, ha a benne rejlő gondolatmenetet emberi nyelvre próbáljuk lefordítani, valahogy olyképpen, hogy „fogom ezeket a nem tudom micsodákat, alaposan ráijesztek a többiekre, úgyhogy azok meghódolnak nekem”, nem is látszik éppen egyszerű teljesítménynek. Mindenképpen kevés köze van az időmítésben és a passzív tanulásban szerepet játszó pavlovi feltételes reflexekhez: sokkal kevésbé kívülről sugallt feladat kiváltotta válasz, mint amennyire belülről fakadó, kezdeményező agytevékenység. Úgyhogy ez a furcsa majompuccs valójában arra is figyelmeztet, mennyire lehetséges nyelv és fogalmak nélkül gondolkozni, mennyire megelőzi a gondolkodás kialakulása a nyelv kialakulásának kezdetét. Hiszen ami ezeket a csimpánzokat illeti, léteznek ugyan különböző információkat hordozó tagolatlan hangjelzések és mozdulatok, valójában azonban szó sincs még holmi gesztusnyelvről sem. És mégis, az értelem, íme, már a „hatalom megszervezésében” s nyilván megtartásában is szerepet játszik. Vagyis az állati mellett felbukkan már az emberi princípium, az értelem is, számunkra úgy tetszik, nagyon korán, s anélkül, hogy reménye lehetne rá, hogy valaha is maradéktalanul az állati princípium, az erő helyébe lépjen. Önmaga lényegéből fakadóan, mivel egymaga tehetetlen és védtelen, s ahhoz, hogy hatni tudjon, kikerülhetetlenül rászorul az állati segítségére. Tehát az erővel szembeni meghátrálásra is rákényszerülve, olyankor is, ha az erőnek csekélyebb értelem képezi a mozgatóerejét. Alig született hát meg éppen csak pislákolva a legemberibb tulajdonság, máris kezdetét vette az „értelem tragédiája”.

Maga a csimpánzok hatalmi harca azonban, akárcsak a csimpánzszelem, mentes a tragédiáktól. Közvetlen összecsapásra a vetélytársak között csak ritkán kerül sor, s ha igen, akkor sincsenek komolyabb következményei. Végső fokon pedig a többség dönt, aszerint, hogy a vetélytársak közül melyiket érzik félelmetesebbnek és imponálóbbnak, melyiket tiszteli meg szívesebben a behódolás gesztusaival. Nem tragikus azonban a bukott vezér sorsa sem, „kivert bikává” sohasem válik. Néhány si-

kertelen „ellenmutatvány” után, ha nem is könnyen, de belenyugszik helyzetébe, sőt afféle második hegedűsként többnyire az új vezér szövetségese lesz. Hogy azután idővel a hierarchia ranglétráján egyre lejjebb kerüljön. Múltbéli érdemeiről tehát éppúgy nem lehet még szó, mint a kor tiszteletéről.

Igaz ugyan, hogy a hatalom előnyei sem jelentenek túlságosan sokat. Nem többet, mint a jobb falatok elragadásának vagy olykor nagylelkű átengedésének lehetőségét, elsőbbséget sorban álláskor a nőstényeknél, lényegében semmi olyat tehát, ami különben is ne lehetne megszerezhető. Ami viszont e hatalom „funkcióját” illeti, ez talán még jelentéktelenebb, mivel egyebekről sincs szó, mint bizonyos figyelmeztető hangjelzések leadásáról azok számára, akik hallótávolságon belül vannak, némi irányadó szerepről a gyakran kisebb csoportokra szakadó horda mozgását illetőleg, másról semmiről. De hát miről is lehetne még, ha egyszer ezen a fejlettségi fokon mindössze az erőn, agresszióon és félelmen alapuló hierarchia képezi a közösség egyetlen összetartó erejét, amiért is a hatalom számára éppúgy nem ad lehetőséget valamiféle normarendszer betartására, mint az ezzel való visszaélésre. Ezért is csábít az itt leírt állapot olyanféle következtetések levonására, hogy a „hatalom akarása” mélyebben gyökerezik a múltban a hatalom irányító-rendező-védelfőző funkciójánál, azaz messze megelőzi a tulajdonképpeni, emberi értelemben vett hatalom létrejöttét. Pedig ez az akarás máris elég erős ahhoz, hogy a „birtokon belül” a hatalom fenntartása érdekében környezete szakadatlan terrorizálására kényszerítse (még hozzá minél inkább újdonsült verzérállatról legyen szó, annál inkább), a bukottat pedig legalább átmenetileg kétségbe ejtse. De talán lássuk inkább, hogyan írja le van Lawick-Goodall a már említett „bádoggannás hatalomátvétel” trónjavesztettjét:

„Góliát nem adta fel pozícióját minden harc nélkül. Ő is gyakrabban és erőteljesebben rendezett mutatványokat és általában agresszívabb magatartást tanúsított. A hatalmi küzdelem kezdetén volt olyan időszak, amikor (...) komolyan aggódtunk Góliát, épelműsége miatt. Miután megtámadott egypár kölyköt és hatalmas ágakat vonszolva fel-alá száguldozott, egyszer csak égnek álló szőrrel leült, mellkasa hullámszórt a kimerültségtől, félig nyitott szájából habos nyál csorgott, szemében zavarodottságra valló fény csillant meg. Már odáig jutottunk, hogy Kigomában csinálhatunk egy hálóból és vasrudakból összeforrasztott ketrecet és miután felállítottuk, ebben húzódtunk meg, ha Góliát dühöngése a tetőfokára hágott.”

Tragédiáról tehát „még” csakugyan nem beszélhetünk. Éppen csak aligha az indulatok hiánya miatt.

KÁIN ELŐTT

Alig kibontakozva csak az állataiból még, de mindenképpen az emberinek ható tulajdonságok és jelenségek egész sora vonul el előttünk a könyv olvasása közben. Pozitívoknak és negatívoknak egyaránt, minden etikai minősíthetőség előtti állapotban természetesen, ami egyébként nem jelenti azt, hogy könnyű ellenállni az ilyenféle emberi minősítés kísértésének. Akkor is, ha jól tudjuk, hogy valójában az emberi társadalom jelenségei is többnyire „minősíthetetlenek”, objektíve léteznek, attól függetlenül, hogy mit tartunk róluk. Mégsem könnyű elhallgatni, hogy a csimpánzhierarchia jelenségei — legalábbis első pillantásra — számomra viszonylag szelídnek, kíméletesnek, rokonszenvesnek tűnnek. Főleg amiért az erősek, a hatalomtartók önkényének megnyilvánulásai, a gyakori kiadós verések, legfeljebb véletlenül okoznak komolyabb sérüléseket. Ezenkívül a vélt sérelmet megtorló vagy csak dühét kitöltő magasabb rangú állat rövid idő múlva rendszerint valami megnyugtató gesztussal, barátságos hátbaveregetéssel is közelít „megrendszabályozott” korábbi áldozatához. Nem „bocsánatkérően” ugyan, hanem megint csak az erőfölény felsőbbségével, mintegy a „látod, ha rendesen viseled magad, nem bántalak” mottójának jegyében, körülbelül úgy, ahogyan az a tisztán erőhierarchiára épülő emberi közösségi formációkban, gyermek- és kamaszcsoportokon vagy alvilági jellegű csoportosulásokon belül is találkozhatunk. Áttételesebb formában pedig a mindenkori emberi társadalmakban is természetesen.

Egyvalami viszont teljesen hiányzik még az emberinek tetsző kép teljességéhez. Van Lawick-Goodall legalábbis sehol sem említi egyetlen példáját sem a teljes leszámolásnak, az élet kioltásának. Ki sem terve e számunkra lényeges kérdésre különben, mégpedig nyilván azért, mert az azonos fajon belüli „gyilkosság” valójában ismeretlen az állatvilágban. Lévén, hogy a legádázabb szerelmi párviadalokat folytató fajoknál is a cél mindig a vetélytárs elűzése, de sohasem elpusztítása. Ragadozók esetében pedig (legalábbis, ami az emlősöket illeti) a „fajtárs” zsákmánnyá sohasem válik. Természetesen a csimpánzoknál sem.

Annak ellenére, hogy — s ez van Lawick-Goodall legjelentősebb, a tudományos világot is meglepő felfedezése — a Gombe patak környékének csimpánzai ragadozók is. Jobban mondvá húsevők, vadászok inkább. Cerkófmajmok, páviánkőlykök, vaddisznómalacok, apró bokorlakó antilopok lesznek a néha csak alkalmi, máskor viszont tervszerűnek ható „bekerítő” társasvadászatok áldozatává. E kollektív vállalkozások után azonban érdekes módon nem kerül sor osztozkodásra a zsákmány felett, legalábbis nem olyanra, amilyen a legősibb vadászélelmódot folytató törzseknél is áthághatatlanul alapját képezi a közösség törvényeinek. Szemben a csimpánzközösséggel, ahol a zsákmányejtő a prédát magának igyekszik megtartani ugyan, ám vagy a magasabb rangúak kényszerítő

hatalma vagy a gyengébbek könyörgései, nemegyszer hisztérikus jele-
netei miatt (na lám, a „hisztizés” ezek szerint szintén űsidők óta a gyen-
gék fegyverét képezi), többnyire mégis rákényszerülnek az adózásra,
illetve az alamiznaosztogatásra. A hordabeli társak mindenesetre vagy
követelnek vagy kérnek, s gyakran kapnak is, ami a majdani kötelező
osztokodásnak akár holmi előképe is lehet. Annak, ami nyilván ott
vált először törvénnyé, ahol a vadászás kizárólagos élelemszerzési móddá
alakult, s így az osztokodás is a közösség fennmaradásának elengedhe-
tetlen feltétele lett. Ez azonban e ponttól még alighanem odébb van egy
kicsit.

Maga az igazi ragadozómult viszont már mélyen eltemetve hever
az idők ráarakodott rétegei alatt. Ugyanakkor azonban ezt, vagyis szár-
mazástani értelemben vett valóságos ragadozómultunkat is tudomásul
kell vennünk. Minden olyan tendenciózus elmélet ellenére, amely ezt
az erőszak, a szadizmus, a háború igazolására igyekszik felhasználni.
Vagy éppen miattuk is szembenézve a ténnyel, aminek belátására elég
rátekintenünk bármilyen majom fogazatát ábrázoló rajzra vagy fény-
képre, vagy egyszerűen belevicsorítanunk a tükörbe, s úgy venni szem-
ügyre tulajdon szemérmes méretűvé humanizálódott hegyes szemfogain-
kat. Na meg annyit sem árt tudnunk még, hogy a legprimitívebb főem-
lősök, a félmajmok őseiként számon tartott rovarévők, a sünök, vakon-
dok, cickányok (amelyektől mellesleg az igazi ragadozók is származnak),
valójában kész ragadozók már, fogazatuk kicsiben félelmetes ragadozó-
fogazat. Végső fokon pedig rovarévs, ragadozás egyre megy, a lényeg
a „mozgó táplálék” keresésében, a mozgásra való reagálásban rejlik,
méretek kérdése csak, hogy a préda százlábú vagy csótány-e vagy pe-
dig egér, patkány, nyúl, fel egészen a szarvasmarháig. Ezenkívül raga-
dozó félmajmokat is ismerünk, az apró rágcsálók pedig, a különböző
levelek, gyökerek és gyümölcsök mellett, számos valódi majomfaj ét-
rendjén is megtalálhatók. Na és a békés legelészés aligha hat valami ser-
kentően az agytekevnyek fejlődésére. Ezért is képzelhető el nehezen,
hogy az emberi faj kialakulásának nagy drámájában, a fejlődés egy
bizonyos szakaszán, ne a ragadozásnak jutott volna az az agyfejlesztő
szerep, melyet később a munka, az eszközkészítés tölt majd be az em-
berré válás folyamatában. Feltehetően egy hosszú, de sohasem kizáró-
lagos növényevő intervallum előtt, amely alatt az igazi ragadozás
„öléstechnikája”, a bordák összeroppantása, a torok elharapása, a
nyakcsigolya eltörése feltehetőleg „feledésbe merült”, kihullott az át-
öröklött adottságok kelléktárából, azzal párhuzamosan, hogy közben
ilyen műveletekre a megrövidülő álkapocs is alkalmatlan lett.

Ezért tetszik számomra, a van Lawick-Goodall könyvében leírtak
alapján, a csimpánzok vadászata nem annyira a ragadozás újraéledésé-
nek, hanem inkább a „káinbélyeg” előképének. Mivel itt az ölés művelete
már manuális, kézzel történik, és mivel dúló martalócok vérengzését

idézi a lábánál megragadott páviánkölők fejének sziklához csapását leíró részlet, amiből világosan kitetszik, hogy ezek az állatok már tisztában vannak vele, hogy az élet kioltásának módja a fej szétzúzása lehet. Minden valószínűség szerint „simpánzfokon” álló őseinkhez hasonlóan birtokába jutva egy fogásnak, ami után a következő fokot nyilván már az eszközkészítésben elért első sikerek egyike, az „eleven fa gircses-görcsös ága”, a bunkó megjelenése jelenti, lehetővé téve a vadással legalább egyenlő nagyságú préda elejtését is, egyben pedig az azonos fajhoz tartozó társ elpusztítását. Párhuzamosan a „halál mint végmegoldás” tényének felismerésével, a rádöbbenéssel, hogy a leszámolás egyedüli visszafordíthatatlan módja az ellenfél törlése az élők sorából. Valójában a legemberibb princípium, az értelem embertelen oldalát is megmutatva mindjárt, lehetővé téve azonban az emberiség normáinak létrejöttét is, „jónak és rossznak tudását”, felismerését. Kialakítva egy helyzetet, aminek alapján akár azt is mondhatjuk, a tudás fájának gyümölcsét nem Éva, hanem Káin szakította le. Ámbár, hogy a földön maradjunk, jobb arról nem elfeledkezni, hogy valójában itt is csak olyasvalamiről van szó, amit a zsákmány felosztása kapcsán egyszer érintettünk már. Arról, hogy a közösség — horda, nemzetség, törzs — a saját fennmaradása érdekében csakis a maga keretein belül nem tűrhette el az élet kioltását minden szabályrendszerhez való kötöttség nélkül, azaz mindenekelőtt éppen az általa felállított ölési tilalom és egyéb tilalmak megszegésével szembeni megtorlóeszközzé változtatva „humanizálta” azt — anélkül azonban, hogy eredeti „vad” változatát valaha is képes lett volna maradéktalanul kiküszöbölni. Ugyanakkor pedig a „közösségi kereteken kívül eső, illetve máshová tartozó egyed továbbra is szabad préda maradt, sőt minél határozottabbá váltak a közösség keretei, annál inkább ellenséggé lett. Elpusztítása a közösséghez tartozók számára nemcsak megengedett maradt, hanem kívánatos tetté is vált, kötelességgé és erénnyé, nem utolsósorban pedig a közösségen belüli hierarchia szempontjából is értékmérővé. Skalp- és fejevadászok éppúgy eszünkbe juthatnak itt, mint az, hogy a Káin-mitoszban szereplő „atyádnak fia” ugyanúgy a „közénk tartozót” jelentette eredetileg, mint az Oszöverség felebarát-fogalma általában is. Hasonlatosan ahhoz, hogy az „ember” szó a fejlődés egy bizonyos fokán szintén a törzshöz tartozóra, legfeljebb az azonos nyelven beszélőre vonatkozott csupán. Gyakorlatilag a „minden ember ember” tényének felismerése után is, mivel ezután is csak az folyt tovább, ami Káin színre lépte után kezdetét vette. Ahogy az ember az eszközkészítésben mind előbbre jutott, egyre hatásosabban. Eleinte az ősök változatlanul megmaradt utódait és a feltehetőleg vele együtt indult rokon fajokat söpörve el könnyörtelenül, azután ugyanezt folytatva tovább most már csak saját fáján belül, azokat számolva föl, vagy szorítva háttérbe, akik az eszközkészítés versenytünetében lemaradtak az élenjárók mögött. Valójában tehát a „káini

tettnek” köszönhetjük, hogy homo sapiensként egyedül maradtunk, egyeduralmunkat veszélyeztető vetélytárs nélkül, de „hozzánk méltó” ellenfél nélkül is egyben.

Ezért készlet némi csodálkozásra, miképpen is maradhattak fenn ma élő legközelebbi rokonaink egészen mostanáig, a homo sapiens útjából minden vetélytársat félresöpörő törtétese ellenére is. Bármennyire kézenfekvő legyen is a válasz: mert fenn maradtak a fán. Vagy inkább, mert visszamásztak rá — ami, ha meggondoljuk, hogy az emberszabású majmok „S” alakban görbült gerince arra enged következtetni, hogy őseik valamikor előbbre juthattak már a kétlábra emelkedésben, talán nem is egészen alaptalan feltételezés. Elképzelhető hát, hogy idejében való kitérésüknek köszönhető, amiért ma régmúltunk egy darabját kísérlethetjük meg segítségükkel rekonstruálni.

Egyes afrikai népek pompásan valóságra tapintó legendái szerint a majmok azért maradtak majmok, mert nem akartak dolgozni. Más legendák szerint a majmok „elátkozott emberek”. Szimbolikusan értelmezve valahogy mindkettő igaznak tűnik. Rajtunk múlik viszont, ahogy a végén az derüljön ki: mi vagyunk az elátkozottak.

PROMÉTHEUSZ ÉS MAJOMPÁRADÉ

„Mindkettőjüket ismertem: az egyik Szürkeszakállú Dávid volt, aki eddig is a legkevésbé félt tőlem, a másik Góliát, nem az óriás, akinek nevét viselte, hanem a kitűnő fizikai felépítettségű vezérhím. Bundájuk mélyfeketén csillogott az este halványuló fényében. Több mint tíz percen át kurkászott egymáson Szürkeszakállú Dávid és Góliát, majd, épp mielőtt a nap mögöttem a horizont alá bukott, Dávid felegyenesedett, és álltában rám bámult. A véletlen úgy hozta, hogy az alkonyi fényben meghosszabbodott árnyékom éppen rá esett. A pillanat mélyen bevésődött emlékezetembe: a vadcsimpánzzal való első közeli kapcsolat izgalmat és ezt a szeszélyes véletlen hozta helyzetet — hogy árnyékom éppen Dávidra esett, miközben ő a szemembe nézett — sohasem felejttem el. Később ennek szinte allegorikus jelentősége lett, mivel a ma élő teremtmények közül csak a magasabb rendű aggyal és felsőbbrendű értelemmel rendelkező ember vet árnyékot a csimpánzokra.”

Jane van Lawick-Goodall írja le így a csimpánzokkal való első közelebbi találkozását. Jómagam viszont főleg a Szürkeszakállú Dávidnak nevezett majom kedvéért idézem a fenti sorokat.

Remekbe szabott színes portré-fotót is találunk egyébként róla a könyvben:

Olyan, mint egy ember? Nem! Olyan, mint egy majom. De olyan, mint egy bölcs. Karikatúrája is a bölcsnek, csak hogy nem nevetésre ingerlőn, hanem inkább meghatóan az. Van a tekintetében valami nyílt és

kérdő, valami szomorú is egyben, valami, ami már-már ironikusnak tűnik. Különösen pedig a vezérhímek átható, egészen másfajta intelligenciát sugárzó tekintetével összehasonlítva hat bölcsnek.

De talán szedjük össze magunkat inkább, s mondjuk el Dávidról, hogy ő merészkedik be elsőnek a megfigyelők táborába, ő csillapítja a második alkalommal már hozzácsatlakozó, szőrért borzoló vezérhím agresszív idegességét, ő veszi el először kézből a banánt, vele történik meg az első ember és állat közötti félénk kézfogás.

Ezért tetszik számomra ez a majom — rendben van, tudom, hogy emberi dolgok belevetítéséről van itt szó — valahogy nem mindennapi állatnak, egy kicsit szinte prométheuszi lénynek. Annak végiggondolása után, hogy az ismeretlenhez, a még nem tapasztalhatóhoz való közelítésben mindig van valami prométheuszi. Tekintve hogy Prométheuszban, helyesebben a valóságos prométheuszokban, a villámsújtotta üszkös famaradványok félig-meddig még állati sorba tartozó első megközelítőiben mindenképpen a megismerés valamiféle igénye képezte a legfőbb mozgatóerőt, sokkal inkább holmi személyes előny reményénél, vagy éppen az olyanféle megfontolásoknál, hogy ez a lépés valamilyen formában a közösség hasznára lehet — végtére is egyedül a mondabeli Prométheusz tudhatta előre, hogy a láng elragadásával valami semmi máshoz nem hasonlítható hatalmas erővel ruházza fel az istenek védtelen és gyámtalan teremtményeit. Ettől függetlenül azonban mindig újra csodálkozásra késztet, hogy ez a sorsdöntő lépés, az idevágó leletek egybehangzó tanúsága szerint, milyen hamar, milyen alacsony agybeli fejlettség, illetve csekély agyvelősúly mellett bekövetkezett — bár a hatszáz grammnyi csimpánzagyvelő fejlettségi fokán messze túl természetesen. Ezért meglepő számomra, hogy a jelek szerint már ebben a hatszáz grammos agyvelőben is ott pislákolhat valami ebből a prométheuszi-ságból, annyi mindenképpen, hogy elegendő legyen ismeretlen tárgyaktól körülvelt ismeretlen lények megközelítéséhez és a velük való kapcsolatteremtés kísérletéhez. Ott pislákolhat, ám aligha minden esetben, még kevésbé egyforma intenzitással. Sőt úgy tetszik, egy kicsit mindig kivétel, alighanem még a mai emberi agyvelő esetében is. Ezért tűnik számomra akarva, nem akarva ez a Szürkeszakállú Dávid is kivételesnek. Főleg, mert a rá jellemző megismerésigény sugallta bátorságnak mintha kevés köze lenne a harciassághoz, illetve a létfenntartási ösztönhöz, ami mellesleg nemcsak a harciasságnak, hanem a félelemnek, tehát a hatalomvágyban megnyilvánuló „túlkompensált félelemnek” is alapját képezi.

Szent-Györgyi Albert, a biológus ír egyébként egy helyen olyan „kivételes agyvelőkről” — alapjában véve a létfenntartás szervének nevezve az agyvelőt —, amelyek bizonyos mértékig képesek a létfenntartás ösztönétől függetlenül is működni, képesek nem okvetlenül engedelmeskedni a létfenntartás reflexeinek.

Szent-Györgyi azonban magától értetődően emberi agyáról beszél. Ezért folytatom tovább most már az eddiginél is óvatosabban.

Inkább egy gondolattal játszadozva csak és önmagamat sem véve egészen komolyan, kockáztatom meg az állítást, hogy legyen szó emberekről vagy csimpánzokról, de akár kutyákról vagy macskákról is, hogy, ha egy csoporton belüli egyed elsőnek tesz meg valamit, akkor nem véletlenül éppen ő teszi, akkor annak okai vannak. Amennyiben pedig a csoport bármelyik tagja ugyanígy megtehetné, akkor ezek az okok nyilván az „élenjáró” egyedi adottságaiban, „személyes tulajdonságaiban” rejlenek. Látszólag önkényesen kinevezett „majomzsenink”, Szürkeszakállú Dávid kapcsán pedig külön kérdés még, miért nem Góliát, a vezérhím inkább a kezdeményező. Miért fél a táborba csak másodiknak merészkedő Góliát sokkal jobban Dávidnál, miért mutatja első látogatásakor jeleit hol a megfutamodási készségnek, hol pedig a támadó szándéknak, az agresszivitásnak? Ez pedig annál is inkább érdekes, mivel a kutatónő Dávidról nemcsak azt mondja el, hogy szinte teljesen hiányzik belőle az embertől való félelem, hanem hogy társaival szemben is feltűnően jóindulatú. Rendkívül barátságos állatnak írja le, olyannak, aki a hozzá közelítő gyengébbeket rendszerint felbátorítja, ugyanakkor azonban sokszor meglepően gyávának is mondja, a csoporton belüli csepetaték esetén inkább meghátrálásra késznek, hajlamosnak a meghódításra. Másutt viszont úgy jellemzi, hogy „különösen vad” és agresszív is tud lenni és hogy helye a hierarchián belül elég nehezen határozható meg.

Bizonyos szempontból pedig „poltron” is, vagy inkább „köpönyegforgató”. Annyiban, hogy bár szoros barátságot tart Góliáttal, egy időben folyton vele csatangol, a „bádoggannás Mike” színre lépésekor az elsősk között hódol meg alázatos combcsókkal az új vezérállatnak. Hogy ezután olyan esemény főszereplője legyen, ami szinte már egy, emberi világunkat holmi „majomparádé” segítségével karikírozó irodalmi mű részletének hat:

Amikor ugyanis a látványos erőfitogtató mutatványt rendező „hálátlan” Mike-től minden észlelhető ok nélkül alapos verést kap, Dávid a pozíciójának elvesztésébe már lebenyugodott Góliátot igyekszik Mike-ra ráuszítani, hadonászva-rikácsolva nemcsak őt, hanem a társaságában lévő másik három hímet is sikerül felizgatnia, úgyhogy ezután ötd-magával kergeti körbe az önkényeskedő vezért a megfigyelők tábora körüli fákon. Az egy ideig rémülten menekül üldözői elől, azután váratlanul — összeesküvéseket könyörtelenül elfojtó diktátorokra emlékeztető határozottsággal — egyszerre csak égnek meredő szőrrel, szikrázó szemmel szembefordul velük. És blöffje kiábrándítóan beválik: az imént még vicсорogva rohmozó „lázaók” megtorpannak, majd a behódolás gesztusait mutatva alázatosan lekuporodnak. Bedőlve a látszatnak, miszerint a szembeszállás bátorsága okvetlenül erőfölényt is jelent. Min-

denekelőtt pedig azt példázva, hogy a csimpánzközösség végeredményben nem közösség még, annyi kollektív cselekvőképességgel sem rendelkezik, amennyi egy egyesült erővel történő becsületes helybenhagyáshoz lenne szükséges. Aligha vonva le azonban sokat abból a benyomásunkból, hogy Szürkeszakállú Dávid, ez a nyílt és barátságos állat, ez a cseppet sem agresszív majom, olyasmivel próbálkozott itt, ami lényegét tekintve legősbibb formája az igazságtevésnek. Bosszút akart állni, meghozza ereje híján társak segítségével. Ugyanúgy terve volt, mint Mike-nak, amikor az benzineskannákkal kezdett el csörömpölni és hajigálózni. Élettelen tárgyak használata helyett társakat próbált mozgósítani, s nyilván nem rajta múlt, hogy azok a benzineskannáknál kevésbé mutatkoztak megbízhatóknak. Nem mintha „hibázthatatók” lennének — elvégre nem csupán hatszáz grammos agyvelősúly mellett fordul elő, hogy a hirtelen fellobbant tettekészség, ugyanolyan hirtelen lelohadva, a jól bejáródott reflexek, az ösztönösség, a konvenciók visszahúzó erejének áldozata lesz. Mindannak, amitől függetlenül Szürkeszakállú Dávid, a csimpánz szemünkben nem csupán prométheuszi vonásait nem veszíti el, hanem helyzetéből és alkatából fakadóan egy sajátos magatartásforma szimbólumának is tűnik. Előképeként hatva egy mindig új alakot öltő szerepnek, amelynek első „intézményes” formája bizonyára a mágus, a varázsló volt az emberi társadalomban.

Annál is inkább, mivel Jane van Lawick-Goodall könyvét olvasva általában is nehezen szabadulunk attól a feltevéstől, hogy a különféle szerepekre váró alaptípusok sokban a biológia produktumai is, valójában tehát már az ember mint „nembeli lény” létrejötte előtt kialakultak. Mindenképpen rég a szerepek megszületése előtt. Hogy a színpadról, díszletekről, maszkokról ne is beszéljünk.